

*Коваль О. Я.,
асистент кафедри теорії та історії держави і права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЛЕГІТИМНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу теоретико-правових засад легітимності державної влади. Визначено, що легітимність – це один із показників ефективності політичної влади, що відображає ставлення громадян до неї. Розкрита «ідеальна» парадигма визнання державної влади: визнання і підтримка державної влади народом; процедури закріплення державної влади, її інститутів і процедури впливу в законах держави; визнання державної влади на міжнародній арені.

Ключові слова: влада, держава, легітимність, легітимація, демократія.

Постановка проблеми. Здатність держави реалізовувати свої функції, вирішувати поставлені завдання залежить від ефективності державної влади. Легітимна, легальна і легалізована державна влада зміцнює державність, сприяє розвитку суспільства, закріпленню і реалізації основних прав і свобод. Загальнотеоретичне дослідження легалізації державної влади має велике значення у зв'язку із проведенням демократичних перетворень в Україні. Питання легалізації і легітимації нової державної влади набуло характеру практичної проблеми.

Дослідження окремих питань легітимності державної влади здійснено у працях сучасних вітчизняних науковців Є. Бистрицького, О.Ю. Висоцького, В.В. Волонця, К.Ю. Вороніної, С.В. Гладія, К.О. Гольцмана, О.Ю. Дашівської, Н.О. Драценевича, Ю.І. Калюжної, В.Б. Ковальчука, О.Ю. Кудрявцева, Т.В. Кузьменко, А.Б. Міщенко, П.Г. Манджоли, В.І. Невідомого, М.І. Неліпи, В.О. Нечипоренка, М.В. Ніколко, П.М. Олещука, С.В. Оліфренко, І.В. Рибак, П. Розанвалон, С. Рябова, Т.В. Сивак, Л.А. Спиники, І.В. Толстова, М. Тура, В.І. Чубасвського, Х.М. Хвойницької, Є.Г. Цокура, О.М. Шульги, В.Б. Фадєєва, Є.П. Юрійчук та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Посилання на легалізацію як підставу влади і належну поведінку вже в IV – III ст. до н. е. використовувала школа китайських легістів у суперечці з конфуціанцями, котрі вимагали такої поведінки, яка відповідала би всесвітній гармонії. Елементи своєрідної легалізації були присутні у протисторіях світської і духовної влади в Західній Європі в середньовіччя, на неї посилалися в новий час прихильники «легітимної монархії» Бурбонів, виступаючи проти «узурпатора» Наполеона [17, с. 10].

У сучасних умовах легальність державної влади як юридичне поняття означає встановлення, визнання, підтримку влади законом, насамперед конституцією, опору влади на закон. Обґрунтування владних повноважень корениться в юридичних актах і процедурах, у правових відносинах.

Від легітимності варто відрізняти легальність влади. Це юридичне поняття, що означає відповідність влади чинному позитивному праву. Наприклад, влада президента легальна, бо

він обраний відповідно до закону й у здійсненні своїх повноважень спирається на закон [6, с. 110].

Дієздатність влади багато в чому залежить від її легітимності (від лат. *legitimus* – законний). Це один із показників ефективності політичної влади. У легітимності відображається ставлення громадян до влади. Її можна визначити як стан влади, коли вона визнається більшістю населення законною і справедливою [1, с. 37].

Легітимність і авторитетність влади – явища, що певною мірою збігаються. Легітимність означає згоду народу із владою, коли він добровільно визнає її право приймати рішення, що повинні виконуватися. Чим нижчий рівень легітимності, тим частіше влада буде спиратися на силовий примус.

Легітимація державної влади може містити і, як правило, містить її легалізацію. Але легітимація суперечить із формальною легалізацією, якщо юридичні закони не відповідають нормам справедливості, загальнодемократичним цінностям, настановам, що склалися у більшості населення країни. У цьому разі легітимація або відсутня (наприклад, населення негативно ставиться до встановлених владою тоталітарних порядків), або під час революційних подій, національно-визвольних рухів відбувається легітимація іншої, антидержавної, повстанської, переддержавної влади, що створилася у звільнених районах, яка стає потім державною владою.

Легітимація нерідко зовсім не має стосунку до закону, а іноді й суперечить йому. «Це процес не обов'язково формальний і навіть найчастіше неформальний, за допомогою якого державна влада набуває властивості легітимності, тобто стану, що виражає правильність, виправданість, доцільність, законність та інші сторони відповідності конкретної державної влади настановам, очікуванням особистості, соціальних і інших колективів, суспільства в цілому. Визнання державної влади, її дій легітимними складається на основі почуттєвого сприйняття, досвіду, раціональної оцінки. Воно спирається не на зовнішні ознаки (хоча, наприклад, ораторські здібності вождів можуть справити значний вплив на публіку, сприяючи встановленню харизматичної влади), а на внутрішні спонукальні мотиви, внутрішні стимули» [10, с. 120].

Легітимація державної влади пов'язана не з виданням закону, прийняттям конституції (хоча і це може входити в процес легітимації), а з комплексом переживань і внутрішніх настанов людей, із уявленнями різних верств населення про дотримання державною владою, її органами норм соціальної справедливості, прав людини, їх захисту. Як зазначає В.В. Дудченко, «ідея права за всіх часів асоціювалася з ідеєю справедливості як вищою моральною цінністю в суспільстві. Якщо суспільство впевнене, що існує система цінностей, воно буде оцінювати право в контексті цих цінностей і бажати змінити його в тих випадках, коли воно їм не відповідає. Тому співвідношення легітимності (справедливості) й легальності (законності) дер-

жавної влади необхідно розглядати з погляду проблематики позитивізму проти природного права» [3, с. 58].

Нелегітимна влада спирається на насильство, інші форми примусу, у тому числі психічний вплив, але легітимацію не можна нав'язати людям іззовні, наприклад силою зброї чи откороюванням «гарної» конституції монархом своєму народові. Вона створюється відданістю людей певному суспільному ладу (іноді певній особистості), що виражає непорушні цінності буття. В основі такого роду відданості лежить віра людей у те, що їхні блага залежать від збереження і підтримки певного порядку, певної державної влади, переконання у тім, що вони відображають інтереси народу [9, с. 67].

Разом із тим легітимна влада має право і зобов'язана в інтересах суспільства вживати примусових заходів, передбачених законом, якщо інші способи припинити антигромадські дії не дають результатів.

Легітимація державної влади оцінюється не за словами її представників (хоча і це має значення), не по текстах прийнятих нею програм і законів (хоча і це важливо), а за практичною діяльністю, за способами вирішення нею корінних питань життя суспільства і кожної особистості.

Ідеальної легітимності (рівень 100% підтримки населенням) не буває. У будь-якому суспільстві є люди, що порушують закони чи ставляться до влади апатично. Зрештою, у демократичному суспільстві існує опозиція офіційній владі. Отже, будь-яка влада повинна підтверджувати свій авторитет, доводити населенню, що саме вона найбільшою мірою відповідає його інтересам [7, с. 5].

Легітимація – це спосіб чи процес, за допомогою якого влада отримує виправдання. Яким чином влада набуває легітимності? Німецький політолог і соціолог М. Вебер виокремив три можливих типи легітимності (панування) у залежності від її джерел.

Традиційна легітимність спирається на традицію, на колись установлений порядок. Види традиційної влади – геронтократія (влада старійшин); патріархальна (влада племінних вождів); патримоніальна (влада монарха, що може бути освячена релігійними нормами); султанізм, де традицією є використання насильства, а влада правителя звільняється від традиційних обмежень (стародавній східній деспотії); влада суверена над феодалами-васалами, що домінувала в середньовічній епоху, а в сучасному суспільстві виявляється у таких явищах, як вірність присязі, кодекс честі та ін.

Харизматична легітимність (із грец. *charisme* – божественна благодать) заснована на вірі в керівника, вождя, якому приписуються видатні особисті якості, такі як мудрість, святість, героїзм. Подібну владу мають релігійні пророки, революційні й тоталітарні вожді. Харизматична легітимність будується на безоглядній довірі вождю. Зразки харизми Вебер бачив у Христі, Будді, Магометі, Наполеоні, Леніні, Сталіні та ін.

Легальна (раціональна) легітимність має своїм джерелом раціонально встановлені правила, норми (закони). У демократичних країнах це основний тип легітимності, що спирається на конституції і конкретні правові норми [2, с. 87].

У широкому розумінні легітимність – це прийняття влади населенням країни, визнання її права управляти соціальними процесами, готовність їй підкорятися. У вузькому розумінні легітимною визнається законна влада, утворена відповідно до процедури, передбаченої правовими нормами.

Варто відрізнити легітимність першоджерела влади від легітимності органів державної влади. Легітимність першодже-

рела влади (пануючого суб'єкта) має висвітлення і юридичне закріплення в конституції країни. Державні органи набувають властивості легітимності по-різному [4, с. 75].

Представницькі органи стають легітимними на основі проведеного передбачених і регламентованих законом виборів. Ці органи одержують владні повноваження безпосередньо від першоджерела влади.

Органи управління набувають легітимності шляхом конкурсного добору, призначення їх найчастіше представницькими органами й у порядку, передбаченому законом.

Легітимними повинні бути і здійснювані органами держави владні повноваження, методи діяльності, особливо метод державного примусу.

Нелегітимна влада визнається узурпаторською. У вузькому розумінні слова узурпація – насильницьке протизаконне захоплення влади будь-якою особою чи групою осіб, а також присвоєння собі чужих владних повноважень. Узурпацією визнається, наприклад, порушення правових процедур при проведенні виборів чи їх фальсифікація [17, с. 56].

Юридичним відображенням легітимності влади служить її легальність, тобто нормативність, здатність втілюватися у нормах права, обмежуватися законом, функціонувати в рамках законності.

Визначаючи формально-юридичне визнання чи невизнання державної влади, необхідно з'ясувати, наскільки правові акти, що закріплюють це визнання, відповідають правовим принципам, зокрема тим, що містяться у міжнародному праві. Загальноприйняті принципи і норми міжнародного права мають пріоритет над внутрішнім правом, що характерно і для України.

Визнання державної влади правом – поняття юридичне. Воно співвідноситься з визнанням і допущенням того чи іншого явища, інституту, «державної дії» правом.

Не можна погодитися з Ю. Тихомировим, котрий вважає, що під легалізацією влади потрібно розуміти її визнання, підтримку з боку суспільства. Також сумнівно бачиться схожа позиція з цього питання Р. Лівшица, котрий прийняття закону відповідним органом і у встановленому порядку вважає наданням йому формальної легітимності, а підтримку вимог закону народом і їх реалізацію в реальному житті – змістовною легітимністю чи легальністю [13, с. 37].

Між легалізацією і легітимацією державної влади немає «китайської стіни»: правові акти і процедури можуть бути складником легітимації, а остання створює необхідні передумови для міцної легалізації державної влади. Разом із тим легітимація відіграє важливу роль у суспільстві, бо будь-яка державна влада не може спиратися тільки на проголошені нею закони чи тільки на насильство. Щоб бути стійкою, міцною, стабільною, вона повинна шукати підтримки суспільства, певних груп, засобів масової інформації і навіть певних впливових особистостей. У сучасних умовах представники авторитарної і тоталітарної за своїм характером влади нерідко влаштовують зустрічі й наради з видатними представниками інтелігенції, впливовими журналістами, організують відвідування різних районів країни, зустрічі з колективами підприємств і т. д. Мета цих заходів – знайти підтримку насамперед діями, але також настроями, почуттями [16, с. 37].

У зв'язку із цим доцільно припустити, що легальність є складником об'єктивної сторони влади, а легітимність – суб'єктивної. Тому саме по собі закріплення системи влади в законі, у тому числі в конституції (об'єктивація), є характеристикою, що визначає її легальність. Саме поняття «легальність» у перекладі з латинської означає «законність».

Конституція має виключне значення як визнання державної влади і всієї системи державних органів. Демократичний спосіб прийняття конституції розглядається в усьому цивілізованому світі як доказ легітимності наявного порядку управління. Однак варто враховувати і той момент, що положення конституції повинні як відповідати соціально-політичним потребам суспільства, так і належним чином реалізовуватися, щоб основний закон країни не перетворювався на декларацію [17, с. 38].

Конституційне визнання державної влади при тільки зовнішньому дотриманні демократичних процедур набуває форми дефектного визнання. За своєю природою визнання державної влади властивий формально-юридичний підхід. За своєю логічною структурою й обсягом це явище є складником легітимації. Різні прояви легітимації можуть бути підставами для закріплення тих чи інших результатів у юридичному порядку (тобто легалізації). Однак ці явища в певних випадках можуть бути неузгодженими, а іноді й суперечити одне одному. Прикладом може бути конституційне узаконення нелегітимної (в уявленні народу і світового співтовариства) влади білої меншості в ПАР до 1994 року [17, с. 48].

Однак, по-перше, конституції і закони можуть бути прийняті, змінені, скасовані різними способами. Створені в результаті військових переворотів у багатьох країнах Азії, Африки, Латинської Америки військові й революційні ради декретували скасування (часто – призупинення) конституцій і нерідко без будь-яких особливих процедур проголошували нові тимчасові конституції. В Іраку така тимчасова конституція зберігає свою чинність із 1970 року дотепер, в ОАЕ тимчасова конституція, що її прийняли еміри, – з 1971 року. В окремих країнах конституції замінялися інституційними актами (Бразилія), прокламаціями (Ефіопія). Монархи одноосібно «дарували» конституції «своєму вірному народові» (Непал, Саудівська Аравія та ін.). У Росії 1993 року дія Конституції 1978 року (з виправленнями) була припинена указом Президента. По-друге, іноді конституції і закони, прийняті відповідно до встановлених процедур, за своїм змістом легалізували відкрито диктаторську, антинародну владу, тоталітарну систему. Такими були конституційні акти фашистської Німеччини, расистське законодавство ПАР (до прийняття 1994 року тимчасової конституції), «партії-держави» Гвінеї чи конституції африканського Заїру (їх було декілька), які проголошували, що в країні існує єдиний політичний інститут – правляча партія-рух, а законодавчі, виконавчі органи, суди є органами цієї партії. Конституції Росії і СРСР, прийняті в період радянського устрою, що проголошували належність влади трудовому народові, насправді легалізували тоталітарний і навіть часом терористичний режим [15, с. 49].

Дослідження зазначеної ситуації вказує на деяку колізію. З одного боку, у тоталітарній державі влада меншості регламентована основними конституційними законами, тобто належним чином визнана, однак з іншого – вона нелегітимна в уявленні народу.

По своїй суті державна влада має автономію в суспільстві, бо вона – представник усього суспільства, суверенна і самостійна. Але, як показує практика, державна влада підпадає під вплив різних політичних партій і громадських об'єднань, так званих «груп тиску». Під тиском цих груп у державі видаються норми, що у кращому разі носять декларативний характер, а в гіршому – узаконюють «свавілля». Інакше кажучи, держава, пануючи, не підкоряється закону, не несе обов'язку перед суспільством і особистістю. Отже, державна влада у цьому разі формально легалі-

зована, однак є нелегітимною, тобто не визнаною суспільством. Таку легалізацію (тут термін «легалізація» вживається як характеристика, а не як наукова конструкція) іменують дефектною. У зв'язку з цим при побудові правової держави необхідно враховувати не тільки формальне створення нормативної бази, що легалізує державну владу, а й те, щоб норми права відповідали певним вимогам. Дійсно, «для того щоб бути справжнім правом, а не узаконюванням сваволі, правові норми повинні відповідати певним вимогам і насамперед відповідати загальнолюдським, загальногуманним цінностям (ідеї добра, справедливості, прав людини, демократії і т. д.)» [8, с. 27].

Звичайно, в умовах авторитарних і тоталітарних режимів конституції можуть прийматися зовні демократичними способами (Установчими зборами, Верховною Радою в СРСР 1977 р., референдумом на Кубі 1976 р.), вони можуть містити демократичні положення, права громадян (у Конституції СРСР 1936 р. закріпився широкий перелік соціально-економічних прав) та ін. Але ці моменти потрібно оцінювати лише в комплексі з реальною дійсністю. Так, самі вибори парламенту, що приймає конституцію, в умовах тоталітарного режиму не вільні, а фрази про демократію служать прикриттям справжньої ситуації. Таким чином, при порушенні демократичних процедур прийняття конституції, інших актів конституційного значення, при невідповідності таких процедур можливостям народу здійснювати установчу владу при прийнятті основного закону, при суперечності законів загальногуманним цінностям людства формальний (юридичний) закон не відповідає праву. Юридична легалізація державної влади в таких умовах буде ілюзорною, тобто неправдивою, легалізацією [12, с. 59].

Визнання державної влади нерозривно пов'язане із процедурами наділення владою її носіїв (глави держави, парламенту, уряду). Воно здійснюється по-різному в умовах різних форм правління, державного устрою, політичного режиму. Так, при федеративному державному устрої існує поняття договірної визнання державної влади. Угоди між суб'єктами федерації регламентують основи створення і механізму функціонування державної влади, поділу предметів спільного ведення федерації й окремо узятих республік, що можуть передати деякі повноваження федерації і навпаки. Істотним є той аспект, що угоди між суб'єктами федерації можуть привести також і до дій, зворотних визнанню державної влади. Прикладом може служити відома Біловезька угода Білорусії, Росії й України 1991 р. [11, с. 67].

Не можна не врахувати зовнішньополітичного визнання державної влади, що має на увазі встановлення дипломатичних відносин як основної форми підтримки офіційних відносин між державами, визнання де-юре тієї чи іншої держави та її уряду з боку інших держав [14, с. 115].

Необхідність встановлення юридично визнаної і легітимної влади зокрема пов'язана з тим, що державна влада є єдиним «легальним» примусом.

Як зазначає М. Байтін, «влада безвідносно від форм свого зовнішнього прояву завжди примусова, бо спрямована на підпорядкування волі членів колективу єдиній волі, що панує чи керує в ньому» [267, с. 93].

Резюмуючи вищесказане, можна дійти висновку про те, що державна влада повинна бути легітимною – визнаною і підтримуваною народом, легальною – закріпленою в чинному законодавстві, легалізованою – визнаною уповноваженим суб'єктом іноземної держави. Саме в запропонованому контексті визнання державної влади розглядається як вид легалізаційної діяльності.

У цьому зв'язку доцільно запропонувати таке визначення.

Визнання державної влади як вид легалізаційної діяльності становить собою дію суб'єкта, наділеного публічно-правовими повноваженнями, що полягає у формально-юридичному визнанні легальності й легітимності державної влади іноземної держави.

Формою визнання (легалізації) державної влади є зовнішньополітичне визнання державної влади, що виражається у встановленні дипломатичних відносин як основної форми підтримки офіційних відносин між державами, визнання де-юре тієї чи іншої держави та її уряду з боку певної держави.

В Україні процедура легалізації (визнання) державної влади іноземної держави здійснюється відповідно до ч. 4 ст. 106 Конституції України, згідно з якою Президент України має повноваження на визнання державної влади іноземних держав [5, с. 17].

Фактично «ідеальна» парадигма визнання державної влади уявляється як визнання і підтримка державної влади народом; процедури закріплення державної влади, її інститутів і процедури впливу в законах держави; визнання державної влади (держави) на міжнародній арені.

Висновки. Таким чином, коли країна отримує незалежність, наприклад, внаслідок збігу історичних обставин, з'являються формальні ознаки державності. Однак цього недостатньо, необхідно починати кроки до закріплення суверенітету на світовому просторі. Для відстоювання зовнішньополітичних інтересів молодій державі потрібне широке міжнародне визнання і встановлення дипломатичних відносин із більшістю країн світу.

Сучасні тенденції інтеграції і розвитку міжнародних відносин визначають наявність у розвинених державах ефективної і якісної системи процедур, пов'язаних із визнанням легітимності й легальності державної влади іноземних держав, установами із такими державами тривалих відносин як в економічній, політичній, так і в інших сферах.

Потреба подальшого глибокого й усебічного вивчення проблем легалізації і легітимності державної влади зумовлюється становленням України як правової держави, якій необхідні демократичні процедури функціонування всіх інститутів, а також наявність ефективних засобів і способів здійснення діяльності в міжнародній сфері.

Література:

1. Алексеева Т.А. Власть и легитимность / Т.А. Алексеева // Власть: философско-политические аспекты / под ред. В.В. Мшвениерадзе. – М., 1989.
2. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М., 1990.
3. Дудченко В.В. Легітимність і легальність: питання співвідношення / В.В. Дудченко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – О. : Юрид. літ., 2005. – Вип. 26. – С. 58–64.
4. Завершинский К.Ф. Легитимность: генезис, становление и развитие концепта / К.Ф. Завершинский // Полис. – 2001. – № 2. – С. 113–131.
5. Конституція України : прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
6. Кузнецов С.С. Процесс легитимации государственной власти в Украине в условиях современных демократических трансформа-

ций : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02 / С.С. Кузнецов ; Одес. нац. юрид. академия. – О., 2008. – 203 с.

7. Легальность и легитимность власти // Вестник МГУ. Серия 12, Социально-политические исследования. – 1994. – № 2. – С. 5–6.
8. Манько Д.Г. Легализация и легитимация государственной власти / Д.Г. Манько // Право і суспільство: актуальні проблеми взаємодії : матеріали другої міжнар. наук.-практ. конф. – Вінниця, 2001. – С. 27.
9. Нечипоренко В.О. Філософсько-правовий аналіз легітимності правової держави : дис. ... канд. філос. наук : 12.00.12 / В.О. Нечипоренко ; НАН України ; Центр гуманітарної освіти. – К., 2003. – 176 с.
10. Пролеев С.В. Феномен власти: сущность, генезис, типы легитимации (социально-философский анализ) : дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.03 / С.В. Пролеев ; Ин-т философии ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К., 2006. – 440 с.
11. Рябов А.В. Легальность и легитимность власти («Круглый стол» в МГУ) / А.В. Рябов // Полит. исслед. – 1994. – № 2. – С. 65–72.
12. Салмин А.М. Легальность, легитимность и правопреемство как проблемы современной российской государственности. Приглашение к дискуссии / А.М. Салмин // Полития. – 1998. – № 1. – С. 59–67.
13. Тихомиров Ю.А. Публичное право / Ю.А. Тихомиров. – М., 1995. – 344 с.
14. Чехович Т.В. Державна влада як інститут конституційного права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Т.В. Чехович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 218 с.
15. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран / В.Е. Чиркин. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2010. – 345 с.
16. Чиркин В.Е. Легализация и легитимация государственной власти / В.Е. Чиркин // Гос. и право. – 1995. – № 8. – С. 35–40.
17. Чиркин В.Е. Основы государственной власти : учеб. пособие / В.Е. Чиркин. – М. : Юрист, 1996. – 112 с.

Коваль О. Я. Теоретико-правовые основы легитимности государственной власти

Аннотация. Научная статья посвящена анализу теоретико-правовых основ легитимности государственной власти. Определено, что легитимность – это один из показателей эффективности политической власти, отражающий отношение граждан к ней. Раскрыта «идеальная» парадигма признания государственной власти: признание и поддержка государственной власти народом; процедуры закрепления государственной власти, ее институтов и процедуры влияния в законах государства; признание государственной власти на международной арене.

Ключевые слова: власть, государство, легитимность, легитимация, демократия.

Koval O. Theoretical and Legal Principles of Government Legitimacy

Summary. The scientific article is devoted to the theoretical and legal foundations of the government legitimacy. It defines legitimacy as one of the political power performance indicators, which reflects the public perception of it. It reveals the “ideal” paradigm of government recognition, acceptance and support by people; procedures for securing state power, its institutions and procedures of influence in the laws of the state; recognition of the government in the international arena.

Key words: government, state, legitimacy, legitimation, democracy.